

Kereszténység és felekezetek.

A hónapok óta huzódó egyházpolitikai kérdések, melyeknek keretében megoldásra várnak, vagy legalább megoldásra ígérkeznek több fontos és mélyreható dolgok, milyenek: a polgári házasság, polgári anyakönyvvezetés, általános vallásszabadság stb. alkalmat nyújtanak oly vizsgálódásokra, melyek e kérdésekkel többé-kevésbé összefüggésben állanak s melyek között nem lényegtelen az, hogy mennyiben jogosult a csupa kereszténység, melyre az általános vallásszabadság kimondásával út fog nyílani, t. i. hogy valaki magát csak kereszténynek, azaz felekezeten kívül állónak vallja? s mennyiben van igazok azoknak, kik azt mondják, kereszténynek lenni csupán nem elég, hanem valamelyik felekezethez is tartozni szükséges a végre, hogy keresztényi feladatának az ember megfelelhessen s e nemű hivatását méltóképpen betölthesse? Előre is kijelentem, hogy én határozottan azokhoz tartozom, a kik azon a nézeten vannak, hogy kereszténynek lenni magában nem elég, sőt lehetetlen is, ha az ember valamely a kereszténység keretében kifejlett felekezethez is nem tartozik. Sőt az az állapot eleitől fogva sem létezett, hogy felekezetek ne lettek volna, mert már a kereszténység hajnalán is, a mint az első gyülekezet a zsidóságból kifejlett, nyomban utána a Pál apostol fellépésével támadtak a pogány keresztények s ez a két irány sokat küzdött addig, míg az ellentétek bár annyira kisimultak, hogy többé elkeseredett harcz ne legyen nemcsak a vezetők, hanem a gyülekezetek közt is arra a kérdésre nézve, hogy *melyik követi igazán az alapító elveit? melyik áll azon az alapon, melyet a názáreti tett le, mint megingathatlant? s melyik tévelyeg bizonytalanságban?*

Ez a kérdés egyébiránt még ma sincs eldöntve; mert a mi százakon át forrongott s a reformációval még határozottabb alakot öltött, hogy t. i. ismét külön vált a forrongó zürzavarból a péteri és páli irány: ma is ugy van s ha nem is nyíltan ellenséges, de külön táborra szakadva foglalnak állást egymással szemben a keresztények. Egyik is másik is felekezeti sánczaiba vonulva védi a maga jogait s igyekszik erősíteni a maga táborát, azzal a lényeges különbséggel, hogy a mig az egyik a szellem és lelkiismereti szabadság fegyvereivel küzd s törekszik biztosítani tagjai jóllétét s boldogulását, a másik fél a világi hatalom, gazdagság és erőszak fegyvereit viszi a csata tüzébe.

Nem szükség mondanom, hogy e harczok mily elkeseredetten folytak minden időben s mi temérdek vér folyt el nem csak a Ber-

talán-éjen és a spanyol inquisitio embertelen működése közben, hanem mindenfelé, a hol a türelmetlenség és hatalomvágy uralkodóvá lehetett; valamint az sem szorul bővebb fejtegetésre, hogy az elvadult emberi indulatok tüze mily félelmetesen lobogott s mennyi témérdek pusztítást vitt véghez az ember életben, tehát a leglágább tőkében és pedig oly válogatott kinokkal, hogy a kereszténység ellenei látva e borzalmas kinzások különféle neveit, melyeket a keresztények egymás ellen alkalmaztak, bizony nem ismerhették föl bennök annak követőit, ki ezt mondá: *arról ismernek meg titeket, hogy az én tanítványim vagytok, ha egymást szeretitek*; sőt azon sem csudálkozhatunk, ha azt mondották némelyek, hogy a kereszténységgel több átok, vérontás és veszedelem áradott a világra, mint bármely más pusztító dögvész, éhhalál vagy átkos nyavalyával. Mert a míg ezek pusztítása csak rövid időközökre terjedett, addig amaz százkon át pusztító átka volt a miveltségre törekvő emberiségnek.

S mindez a kereszténységnek felekezetekre való szakadozásából származván, méltán keletkezhetett az a vélemény is, hogy tehát magában veszélyt rejtő lévén a kereszténységnek illetén megoszlása és szétszakadozása, miután ez az erők szétdarabolását is maga után vonja, helyesebb volna, hogy a kereszténység a maga egészében állana fenn s folytatná áldásos működését.

Ez így elgondolva, kétségkívül szép és tetszetős az ember előtt s csakis annyi fennakadás van benne, hogy kivihetlen. Mert hiszen kérдем, mi a kereszténység? nem egyéb magában véve, mint az elvek összege, mondhatni az anyag, melynek az életre való alkalmazása, tehát a feldolgozás csakis a felekezetek által történik. A kereszténység, hogy hasonlattal éljek, a fának dúsan táplált, életerős törzse, melynek árnyas lombozatu s ízes gyümölcsöket hozó ágai a felekezetek. Tehát a felekezetek nélkül a kereszténység sem létezhetnék, mert, hogy az elébbi hasonlatot tovább fűzzem: valamint a fa a légkörből való táplálkozását s a nap hő sugaraitól való megvédését lombkoronával ékes ágaival eszközli s azok nélkül pusztulása kikerülhetlen volna, ugy a kereszténységet eleitől fogva a felekezetek, mint ágak védték, ápolták és tartották s védik, ápolják és tartják meg a jövőben is; mert a felekezetek eszközlik a vallásos nevelést, ápolják a hitet és Istenben való bizalmat, ezek elhanyagolásával pedig jövőben vallás nem volna, legalább értelemfejlesztő, szivképző és léleknevesítő vallás bizonyára nem.

Sokan azt mondják, hogy ők nem engedik magukat a felekezetiesség szűk korlátai közé beszoríttatni, az ők lelkök többre, magasabbra vágyik; lelkök szárnyainak szabad röptét engednek tehát s csak a kereszténység elvei s eszméi által vezetetik gondolataikat s tetteiket. Valóban szépen hangzó szavak, de, fájdalom csak a mások megtévesztésére szánt hangok, érzelem nélkül a legtöbb esetben. Olyan az, mint a pártonkivüliség, azaz sem hideg, sem meleg, tehát határozott meggyőződés nélküli. Vagy olyan, mint a világpolgárság szintelen köpenyébe burkolozó s egy szűk haza határai közt megférni nem tudók képzelgése.

Nézzük csak meg a világtörténelem kimagasló alakjait, vajjon ezek közül hány szenvedett világpolgársági betegségben? Ott van mindjárt a keresztény egyház szegletköve Jézus, sir Jeruzsálem sorsa felett s nyíltan kimondja a kanaánita asszony kérésére: *nem bocsátattam én, hanem az Izrael házának elveszett juhaihoz*. Pál, a valódi kereszténység megalapítója nem ellenzi ugyan, hogy mindenekkel jól tegyünk, de megkivánja, hogy *először a mi hitünk cselédivel*. S hogy egészen magunkhoz jöjjenek közel, mellőzve a külföld nagyjait, egyik nagy költőnk ezt hagyja utódinak örökül: „a haza minden előtt“; a másik jelesünk felsóhajt: „szent hazaszeretet, mibe mártsam tollam, hogy méltó képedet híven lerajzoljam!“ Kölcesei pedig, e mélyen gondolkozó koszorúsunk, ide vonatkozólag ezt kérdi: „soha sem tudtam megérteni, kik azok, kik magukat világpolgároknak nevezik? . . . hol az ember — így folytatja tovább — ki magát a föld minden országainak szentelni akarván, forró szenvedelmet hordozhatna irántok keblében? Leonidás csak egy Spártáért, Regulus csak egy Rómáért, Zrinyi csak egy Magyarországért halhatott meg.“ A világpolgárság kifejezés csak üres fogalom, egyéb semmi. S így vagyunk nézetem szerint az általános kereszténység fogalmával is.

Az emberi tehetség, a Kölceitől elébb vett idézet folytatása szerint, *egy parányi lámpa, mely egyszerre keskeny kört tölthet meg fényével. s ha egy helyről a másra hurczoltatik, sötétséget hagy maga után. Bizonyos helyhez kell kapcsolatnunk, hogy azt jótékony világítással állandóul boldogíthassuk*. Így vagyunk a vallás tekintetében is; a kereszténység eszméinek fejlődése s fokozatos terjedése szükségképvé tette azoknak értelmezését, magyarázását s minthogy a legegyszerűbb dologról való felfogásban is eltérők az emberek vélekedései, képzelhető, hogy ily nagyfontosságú kérdésben temérdek nézet, felfogás jött létre; mignem ezek tisztulása, leszűrődése kifejlesztette a felekezeteket, mi által az evangelium drága termés-aranya folyó és értékesíthető pénzzé lett feldolgozva, melyek közt, hogy hamisítványok is találhatóak, az sem a valódi pénz értékét nem csökkenti, sem azt az eljárást nem vonhatja maga után, hogy tehát többet nem kell folyó pénzt hozni forgalomba, mert így az értékesítés is megszűnik.

Az ember eredetileg vallásos lény ugyan, de ha benne születésétől fogva ez a vallásos hajlam, érzés nem fejlesztetik, csak olyanná lesz az emberben a vallásosság is, mint a művelés nélküli földben a termés; lesz belőle vallásos félelem, babona, előítélet, rajongás, de nem valódi isten- és ember-szeretet. S ha nem lennének a felekezetek, ezek a kereszténység szervezett társulatai, mondhatnám családai, bizony elvadulhatna az ember. Az embert emberré, isten képviselőjévé a vallás teszi, s nem a tudomány; vagy hogy jobban fejezzem ki magamat: a tudomány által megtisztított vallás és a vallás által megszentelt tudomány.

A tudományokat művelteti az állam is az ő iskoláiban, s már-már kezébe jutnak a felekezetek iskolái is; a mi magában még nem baj, de baj az, hogy a vallástanítást végtelenül kicsibe veszi, lássák a felekezetek, gondoskodjanak róla, s ha egyik-másik vallástanító kap is

valami fizetést, de ez korántsem áll arányban egyéb tantárgyak tanítóinak díjazásával. Hanem azért a felekezetek mégis megteszik kötelességüket s egyik is másik is a maga módja szerint tanítja a vallást, s folytatja a vallásos nevelést; de hogy mit tanítanak s milyen irányú és szellemű embereket nevelnek, ez az ők hitágazataiktól, szervezőtőktől függ s épp itt tűnik ki egyik vallásnak a másik fölötti előnye, ebben látom a különbséget a vallásfelekezetek közt s ebben határozódik lételök jogosultsága vagy értéktelenségök, sőt káros voltuk.

Részemről én a következőket várom egy vallástól, hogy azt mondhassam, ez megfelel feladatának:

a) *tudjon az a vallás adni Istenben való megnyugvást az élet terhei s viszontagságok küzdelmei közben;*

b) *a vallás olyan legyen szervezetében, tanaiban s olyan vezetőket állítson élére, hogy általa s általok védeve legyen az erkölcsiség a világy csábjai s kísértetei közt;*

c) *hogy az a felekezet, mely jogot formál a lételre, úgy nevelje tagjait, hogy azok tiszteletben tartsák bármely más vallási társulatnak híveit, hogy ne a gyűlölséget, ellenségeskedést ápolja, fejlessze az emberek, mint istenországának tagjai közt, hanem élessze a szeretet tűzét s ápolja annak melegét s hasson minden törekvésével oda, hogy az emberek egymásban testvéröket lássák mindannyian, kiknek egy atyjok van akármely ország, nemzet vagy felekezethez tartozók legyenek;*

d) *hogy e földi életben előforduló visszás állapotok között, mikor a munka, jutalom, a bűn és bűnhődés, az erény, erkölcs, becsületesség és az ezek után méltán várható földi jóllét és boldogság oly sokszor ellentétbe jönnek egymással s a helyett, hogy mint egyik láncszem kapcsolódik egymásba, természetyszerűen követnék egymást, éppen mintha ellenségek lennének, nem is egy úton járnak, ekkor álljon elé a vallás az ő felemelő erejével s e földi tökéletlen viszonyok közt mutasson az örökélet, a tökéletes boldogság honára.*

Ha valamelyik vallásfelekezet nem tudja ily irányban nevelni híveit; ha nem tudja megadni azoknak azt, mi részökre szükséges e földi élet és mennyei elhivatásnak tekintetéből; ha híveit csak megtéveszti, s velök úgyszólván szembékötösdit játszik: abban a vallásban a vezetők vagy véka alá rejtik a gyertyát, hogy másoknak ne világoljon, vagy megízetlenült ott a só s immár nem való egyébre, mint hogy kivetessék és megtapodtassék mindenektől.

Kérdés tehát, van-e szükség a kereszténységben, hogy felekezetek legyenek? a fennebbiekből önként következik, hogy van; mert a felekezetenkívülségből könnyen következhetik a vallásnélküliség, sőt apránként a kereszténység lekopása is, mivel együtt jár az erkölcs-telenség s ennek torzszülőttei az anarkhia, proletárizmus.

Mind a mellett azonban, hogy a felekezetek szükségessége mellett szólok, a felekezetiességet, minő pl. a mozaizmus volt, mely magán kívül minden mást megvetett, s mely éppen ezen irányja miatt csak egy nép vallása lehetett: határozottan el kell itélni s minthogy ilyenek a kereszténység körében is vannak, kik magukat szintén az üdv le-

téteményeseinek tartják s magukon kívül minden másokat eretnekeknek bélyegeznek, tekintet nélkül arra: vajjon azok valami hivatást töltenek-e be a társadalom, nemzet, haza jóllétére s előmenetelére, azt kell mondanom, hogy ezek a kereszténységet csak ajkaikon hordozzák s nem lengi át őket a kereszténység lelke, a szeretet, a mely egyedüli ismerve pedig Jézus valódi tanítványainak.

ÜRMÖSI KÁLMÁN.

Unitárius történetírás és Kálvinorthodoxia.

Első Rész.

Családügy és othodox politika.

III. Fejezet.

(Folytatás.)

Servet a genfiek könyörületéhez, törvényszékük igazlításához csak a bizonyos halál elől menekült, mert már jól tudhatta, hogy élete itt is komoly veszélyben forog. Egy héttel ugyanis a viennei hatóság föllépte előtt, aug. 23-án, a közvádoló 30 újabb vádat terjesztett be ellene. E vádpontok egyenesen az ő magánéletét támadták meg s úgy voltak irányozva, hogy lehetőleg befeketítsék jellemét a bírák előtt a reá fogott erkölcstelen és tisztátalan élet gyanújával. ¹⁾ A mi legfeltűnőbb, az új vádak teljesen elütöttek a per eddigi folyamától: nem Servet eretnekségére, nem a ker. hit és Kálvin megsértésére, hanem a genfi törvények alá legkevésbé magán viszonyokra voltak alapítva. Servetnek végre is meg kellett győződnie, hogy engesztelhetetlen ellenfele minden eszközt felhasznál, csak hogy őt eltiporhassa. Ez időponttói látni, hogy kétségbeesik élete

¹⁾ Az odium theologorum szokott eljárása! Révész sokkép méltatott könyve 179. lapján önmaga is igyekszik gyanuba keverni olvasói előtt Servet magánéletének tisztaságát. A gyanusító szavak közé elrejtett vádra nyíltan megfelel a periratok két következő helye:

Le 23. Servet fut interrogé sur les articles suivants, produits par le Procureur Général: „18) Item s'il a été marié, — et s'il répond que non. sera interrogé, vû son âge, comment il s'est pu tant longuement contenir de se marier.“

Répétitions du dit Servetus: „18) Sus le 18. Rp. que non jamais et que c'est, pourcequ'il ne se sentoit pas potent, vû qu'il est coupé d'un côté et de l'autre il est rompu.“

Trechselnek (Protest. Antitrin I. 302. 306.) az eredeti periratokból közre bocsátott e két fontos forráshelyét érdekes összevetni Servet szintén sokat mondó halálítéletével, hová erkölcs- és jellemben vágó dolgokat a legkegyetlenebb kínzásokkal kísért tanuvallatás minden erőltetése daczára sem sikerült Kálvinnak fölvetni. Felvilágosít még röviden az itt forgó kérdésről *Tollin*: Servet M. jellemrajza (ford. *Simén*, Kolozsvár, 1878.) 31. l. — V. ö. *Trechsel*: I. 311. 314.

Maga a nyomokat később gondosan eltörlő Kálvin hozta gonosz hirbe először Servet erkölcsét. Mint ő elhitetni szeretné: „*vita Serveti magis fuit dissoluta quam ut suspicari liceat errore ad turbandum ecclesiam fuisse impulsam*“ *Def. Orthodox. Fid.* 58. Megfelel ez orthodox igazmondásra saját védőügyvéde is *Rilliet*: Calvin a. Servet. 135. -- V. ö. *Porter*. 68.